

ש"י עגנון על „ימים נוראים“, על הפרישה מהממשלה ועוד

היה ערב שבת שקט בשכונת תלפיות בירושלים. ביתו של הסופר ש"י עגנון עמד חבוי בין טורי כרושים. רוח קלילה נשבה בין עצי הגן. הברושים נעו בדממת קרני השמש שקעו על פני העיר הצתיקה. על שני ערסלים ישבנו בגן ביתו של הסופר. שעה טובה היתה זו לשיחה. ההכנות של ערב שבת נסתיימו כבר בביתו. והוא היה פנוי מעבודתו ומוכן לשוחח בנהת. לא תמיד היתה השיחה בצורת שאלות ותשובות. לעתים חרגה מגדר „ראיון“ וקפצה מנושא לנושא. ואז היתה זו שיחה נעימת הרבה דברים יש לה. למר עגנון לספר ולומר, אם רק זמנו בידו, ולספר, הרי יודע עגנון בעל פה ובכתב. אמרנו למר עגנון כי לא נשאל הפעם שאלות „ספרותיות“. אלא שאלות כלליות יותר מהתחום הצבורי. שאלות שמנסרות בעולמנו. עומדים אנו ערב השנה ומן הראוי שנהרהר במקצת עם הסופר על עולמנו היהודי. הסכים מר עגנון לכך ואנו פתחנו בשאלות. והבילנו תשובות מפתיעות.

אני מאמין בכוח ישראל - הנה אמרנו. צבור גדול בישראל החוק מתורת ישראל, לעתים אף נלחם במהזיקה. הדברים הגיעו במדינה לידי כך שהממשלה גזרת גזרות נגד חוקי התורה. האין במצב זה כדי לייאש יהודי דתי? היש תקוה כי בכל זאת תהיה עם אחד המאוחד מסביב לתורתו? אמר עגנון: „אני מאמין בכוח ישׁ

אף מהלורות האחרונים יש לו לסופר ראייה לדבריו: „הכרתי בעירי אחד מחוך ארבעהחמישה אנשים שהיו מעשנים סיגריות בפרהסיה בשבת. דאחר זמן רב באה אלי אשתו ובקשה שמני כי אשתל בשבילו שיקבל עבודה במקום כזה. שלא יחלל את השבת. כי האיש תהפך לאדוק מאד“.

ועוד סיפור על כך יש כפי עגנון:

נינו של שמואל הולדהיים, מראשי הרפורם בגרמניה, בא להשתדל אצל ניסי כברליו. לקבל משרה אצלו. כדי שלא יאלץ לעבוד במקום אחר, שם מחללים את השבת.

התקדמנו ושאלנו שאלה נוספת: כיצד רואה הסופר את פני הדברים כמדינה. מאבק הזרמים והמפלגות? ענה הסופר ואמר: „כל מי שמתכוון לאמת שלו יבוא לאמת האמיתית, אך מי שעושה את זה לשם אמביציות יגיע חסרשולם לשקר“.

דרכי השפעה

ואז העזנו לשאול שאלה אישית את הסופר. הקדמנו ואמרנו כי זו אולי העזה מצדנו לשאלו על כך. אך אין אין ברירה, שאלה זו צפה ועולה מאליה. כשאמרנו את שאלתנו, לא נראה מר עגנון כמופתע כלל, מסתבר

שיחה עם גדול סופרי ישראל

ש"י עגנון על „ימים נוראים“, על הפרישה מהממשלה ועוד

כאשר המאבק מבפנים אינו עוזר? אך מר עגנון עמד על דעתו ואמר: „הדה היא תמיד למעלה ממדינה וממ" מעת. לישב בביתו ולזמר שלום עלי נפשי. בשעה שברחוב מתנהל מאבק גדול על ערכי היהדות? האם לא היה זה מן הראוי שמר עגנון יטיל את כובד משקלו בוויכוחים עקרוניים. ה" נוגעים לתורת ישראל, ויניד את דעתו כפומבי. ואולי תהא לכך השפעה בח" ניס רבים. ואין לזלזל כלל בהשפעה שדעתו עלולה להשפיע בוויכוחים צבריים חשוב המתנהלים בזמן האחרון. אמר הסופר: מי שיכול לומר, יאמר. לכל אחד הדרך שלו. לפני כמה ימים בא אלי רב אחד וטען נגדי אותה טענה. מדוע לא אצא להשפיע בצבור? אמרתי לו. יש בעל שחרית. בעל מוסף. בעל תקיעה ובעל קורא. מי שתוקע לא צריך להיות הקורא בתורה. הסופר שכל כוחו בעטו. אינו צריך לצאת לרחוב. מי שיש בו כה להשפיע הוא בעצמו יוצא. מי שמרגיש בכוחו. מתעוררים בו כוחות הנפש לצאת אל הרחוב. ויש אנשים שמשפיעים כשיושבים בתדריהם יאינם יוצאים אל הוץ“.

אני נגד כל פרישה

לא רצינו לנגוע כשאלות „מציאו" תיות" יותר, כגון המשבר הממשלתי האחרון וכל הכרוך בזה. אך מה הופ' תענו כשמר עגנון עצמו פתח בנושא זה ואמר על כך דברים מעשיים מאד.

וכה אמר עגנון: „אני נגד כל פרישה. אסור לפרוש מן הצבור בייחוד כזמן הזה. אמרתי זאת לד"ר בורג. אתם לא הייתם צריכים לפרוש. אתם צריכים לעבוד בפנים. אם כי רופיוסור אהד מהאוניברסיטה שהיה אצלי, אמר לי כי לא היתה ברירה“, כיוון שפתה בנושא זה המשיך עגנון ואמר: „אני נגעתי בפרובלימה זו בסיפור „שני תלמידי חכמים“. אני מתנגד מן הרגע הראשון לפרישה. ישראל גוי אחד בארץ. צריכים מתוך ובתוך, אך אני יודע שיש דעות אחרות“. כמעט ש" נכנסנו לוויכוח בנושא זה. טענו לפניו. אמנם נכון, אסור לפרוש מן הצבור, אבל בכל זאת כיצד מרתיעים את הממשלה, אם היא מחליטה החלטות הנוגדות את חוקי התורה. מה לעשות

ביני לבני נגענו גם בחידון התנ"ך ונגענו גם בחששות שחוששים רבים. שמה באים אנו לתקופה של „מקראיזם" ושוכחים את התורה שבעל פה. וגם על כך אמר הסופר את דבריו:

על מי שאינו דומד גמרא – בעל מוה נפשי

„אי אפשר להיות על התנ"ך בלי פירושי הז"ל וכל מי שמספיק לו התנ"ך בלי הז"ל הרי זה כמי שסוכר. למה לי לאכול לחם. מספיק לי קמח. אסור ליהודי ללמוד תנ"ך בלי הז"ל“. כיוון שכך העלינו גם את הדעות ש" באו מפי אישיות ראשונה במעלה ב" מדינה. הקושר את תקופת התנ"ך עם תקופתו אנו. תקופת מלחמת השחרור ומוותו בהנף אחד על כל תקופות הביניים. אפר על כך הסופר: „לא הייתי מוותר על שום תקופה. מימות אברהם ועד עתה היא תקופה רצופה ומי שמהסיר דבר אחד מחסיר נפשו מטובה“.

בהמשך הדברים, כששיחתנו גלשה על יד על יד. חזרנו שוב לנושא זה ימר עגנון אמר כי הוא רואה כי נשדו שאינו דומד גמרא כבעל מוס נפשי ויתכן שכאן מקור כל אי ההבנות. וכאן סיפר לנו כי כיום כשהוא לימד תנ"ך או גמרא. לומד הוא אחרת מאשר כלמוד ראשון, והרבה דברים נגלים לפניו אחרים מאשר נלמדו בפעמים קודמות.

יהודי ואנושי

עברנו מנושא לנושא והגענו לשאלה אהה. כיצד צריך להיות הטיפוס היהודי הצעיר בישראל, זה הצומח מתוך מיוג הגלויות, מה החינוך שצ"ו לקבל.

חינוך יהודי בלבד או חינוך יהודי ואנושי החובק ורועות עולם? אמר על כך הסופר: „אני אהד מהאנשים שלא מכינים מה זה חינוך יהודיאנושי מתי לא היה היהודי אנושי? אנושי היא המלה היותר נמוכה מהסוג הזה ודוקש אנו צריכים להיות אנושיים? אנושי הוא הסימן לתעות בעבודה זרה. וכי כשביל שאדם שומר מצוות אלקיו פוסק הוא מלהיות אנושי? לא ראיתי יהודי לחוד ואנושי לחוד. ליהודי יש הכאבים של כל באי עולם וחמה וכוכבים מאירי גם לו“.

„אלא שספר זה נרם לי שהרבה פרושים נזלו ממנו קטעים. הרבה עתונים, גם של יראים ושלמים. נכשלו בדבר הזה, הביאו את הקטעים מבלי לציין את המקור. ומעשה בעתון אחד שהביא קטע מתוך הספר. וציין על" ידו: מתוך „חיי אדם“. בעוד הקטע הועתק מלה במלה מתוך ספרו, כי נוהג הייתי בספר לא לשנות מסגנונם של ראשונים, אך את לשונם של הארונים תקנתי“. והרבה סיפר לי עגנון על מקרים ובני מקרים שהעתיקו. תרגמו ופרסמו מדבריו בספרים שונים מבלי

לצפות לקרוא? סיפר לנו הסופר כי בערב ראש השנה יופיע סיפור חדש משלו הדן בפרובלימה. איך יהודים כשרים מרשים לעצמם לדבר בשעת התפלה וכשעת קריאת התורה. „דבר זה נוגע עד נפשי“, אמר לנו הסופר. „לפני שנים התפללתי בין חסידים ושאלתי אותם. אימתי אתם מתפללים? אמרו לי, ב"8.30. לא זה שאלתי. אמרתי. אלא אימתי אתם המהפללים, כשאתם מרברים כל הזמן...“

סיפור זה. אמר עגנון, הוא מסיפורי בוצ'אץ. יש לי סיפוק מסיפור זה. יש סיפורים שאני כותב ונדמה לי שיש לי עוד לומר ולא אמרתי, אך בסיפור זה נדמה לי שאמרתי את הכל מה שהיה לי לומר ולא נשאר בלבי יותר“. ומה דבר הכניות ספרותיות להבא? שאלנו, זמר עגנון ענה את תשובתו. „את אשר ישים אלקים בפי אותו אדבר. איז לי שום חכניות מיכנות“.

הספר „ימים נוראים“

מאחר שעומדים אנו ערב ימים גור" אים, שאלנו אותו גם על ספרו „ימים נוראים“. כיצד הוכן ונכתב והאם נכון הדבר שספר זה חדר לבתים שמעולם לא הריחו ריח תורה? אמר הסופר כי על רעיון כתיבת הספר כתב בהק" דמה למהדורה הראשונה ובייחוד למה" דורה השניה של הספר. אך על כתיבתו מספר הוא כי שתי שנים ומחצה עבד על הוצאת הספר, שש"עשרה שעות כל יום. עד שהשכנה שא"שאלו אם נסעתי לחו"ל. מורי ורבי ר' שמואל ביאלובלוצקי (פרופ' לתלמוד באוני' ברסיטה בראילן) עבר אתי על כתב היד והציל אותי מטעויות ושגיאות והעמיד כמה הלכות על מתכותן ועד היום מהזיק אני לו טובה בעד זה“.

וכשיצא „ימים נוראים“ – אומר מחברו – השתופמתי שהעולם לא חזר למוטב.

„אלא שספר זה נרם לי שהרבה פרושים נזלו ממנו קטעים. הרבה עתונים, גם של יראים ושלמים. נכשלו בדבר הזה, הביאו את הקטעים מבלי לציין את המקור. ומעשה בעתון אחד שהביא קטע מתוך הספר. וציין על" ידו: מתוך „חיי אדם“. בעוד הקטע הועתק מלה במלה מתוך ספרו, כי נוהג הייתי בספר לא לשנות מסגנונם של ראשונים, אך את לשונם של הארונים תקנתי“. והרבה סיפר לי עגנון על מקרים ובני מקרים שהעתיקו. תרגמו ופרסמו מדבריו בספרים שונים מבלי

לציין את שמו. „הרא"ם ליפשיך אמר לי, כי צריך אני לפתוח את ארון הקדש ולומר, לא אכתוב יותר, כי גורמים לי צער אלה שגזולים מפני את עמלי“.

ועל ההדים שספר „ימים נוראים“ עורר מספר עגנון: בימי מלחמה העולם השניה, נסעתי מעיר לעיר. בתחנת „אנד" עמד תור גדול של אנשים. אוטובוס אחד נסע מלא אנשים, גם השני נסע. בשלישי נסעו היילים פולנים. הייתי אומלל. בהור אחד ישב באוטובוס כחוקף והפס את המקום האחר שנשאר. לפתע אמר לי הנהג, עלה. הבחור ירד. אני הייתי נדהם: אחרי רגעים מספר הוישט לי הנהג סיגרטה ואמר לי: עכשיו אני מפהר הביתה. יש לי ספר טוב. אילו היה לי הספר הזה לפני יום כיפיר, כוודא" שהייתי צם. זה היה הספר „ימים נוראים“.

היראים בגרמניה אמרו. זה ספר טוב, אך חסרה בו הסכמה... ממקובלי בית אל" קבלתי מכתב כי הם רוצים מאד „את הסידור הקדוש הזה“.

יקום תפילה

והיכן מתפלל עגנון בימים נוראים? „מתפלל אני במנין שבפנסיון „שלי" סל" בתלפיות“. וכאן מעלה הסופר את הימים ההם, עת „הולך הייתי להתפלל בבית הכנסה „בית אל" שבעיר ה" עתיקה. הייתי בא לשם ערב יום כיפור. הוזר לביתי אהר ערבית ובארבע בכפר יוצא שוב להתפלל שם“.

בין שאלה לשאלה, שוהחנו על גליו" נות היובל שיצאו לכבודו. זמר עגנון מספר כי יש כאלה שכתבו עליו ועל ספריו והוא אינו מכיר/ אותם כלל. לעומת זה יש כאלה שכתבו מאמר קטן אהד וכבר אבו להציג את עצמם לפניו.

בין הדברים שנתפרסמו שיש לשבחם, מזכיר הסופר „חוברת קסנה של ג. מוקד. „אדם צעיר ומעמיק“, אשר כתב חוברת על סיפור אהד. עגנון מייעץ לקרוא חוברת זו. תוך כדי שיהה שאלנו את הסופר אם הוא מבקר כקבוצים ימהייר בארץ. לא. אומר עגנון. זה שבע שנים שאני יוצא מביתי אין בי כה בניר עציון הייתי בפסה וכמה שעות הייתי בקבוץ צרעה“. זה הכל. הזכרנו למר עגנון את הטיל שערכו הסופרים לסיני. מיד אחרי סיום מבצע סיני, שאורגן צ"י אגודת הסופרים. מר עגנון מתעורר מיד. הנה דוקא לסיני הייתי נוסע, אך לא לקחו

אותי, שמעתי כי גם את אורי צבי גרינברג לא לקחו. בזמן האחרון הנמר" שות נעשו נחשונים. עגנון אומר כי הוא משלב מסיים לאגודת הסופרים, ושוב רק כדי לא לפרוש מן הצבור, אך אני נהנה מכך שאני נהנה מן הצבור“. וכאן מספר על סבו, ר' מרדכי מרדוש זצ"ל, שכתב ספר ביאור על הסת"ם שיק שנדפס בכל הסי"ם, כתבו עליו כעבים שנה רב וראשי ישיבה. ולא נהנה מקופת הכל"ל, ושוב חזרנו על העקרון שלא לפרוש מן הצבור. הנה אין פר עגנון מתפלל בבית הכנסה שבתלפיות, רצו לבהיר כי גם בהור „גנאי" מאחד שאינו יכול לראות כיצד מדברים שם בשעת ה" תפילה. אך בכל זאת בא הוא שם להפילה מנחה. רק כדי לא לפרוש מן הצבור. ומסיים עגנון את דבריו כששאלה זו של פרישה מן הצבור: „אדם צריך את הנהגות הפסיים של דרישה לדבר גדול ולא תמיד לזרז את הגס“.

דומה לרש"י

לפני שסיימנו את שיחתנו. הערתי על הטקט הרב בו נתנה שכונת „תלפיות“, וכאן שוב נתעורר הסופר לספר לי דוקא על הניעה הגדול ש" מקימים פה, אנשים ואוטובוסים שבאים מן העיר. צדקים בקולי קולות, לפע" מים עד מאהר בלילה, בייחוד בשבת. לילות נדודים עוברים עליו פרעט זה שמקימים חבורות אשר באים כאן אל בית הבראה „היוזם“, ולכה לא יפנה בתלונה לעיריה? שאלתי, כבר פניתי הרבה פעמים, אמר. אינני מעונין לקבל מכתבים אדיבים, אני מעונין במעשים“. ולבסוף יש לסופר הביצה ל„גטורי קרתא“, מדוע לא יבואו אנשי הרעש בשבת?

שיחתנו נסתיימה בעניני עורכים, שיבה עגנון עורך אהד שמוציא ירחון ערוך יפה. וציטט את דבר לחובר: „מקודם היו העורכים גנרלים ועכשיו הם שמטיים“, ומעטה באהדהעם ס" החזיר פעם לביאליק שיר אהד. אף על פי שהעריך את ביאליק כמשורר גדל“.

מליון שערב שבת היה. מתהרגו לחזור לעיר. עגנון נכנס מהגן לביתו, ואני עלינו על האוטובוס עצב במקום ברעש גדול.